

Tomasz MirońskiORCID: 0000-0003-2877-0587
tomasz.mironski@osw.edu.plOlsztyńska Szkoła Wyższa
Wydział Nauk Humanistyczno-Społecznych

Obraz granicy i pogranicza polsko-rosyjskiego. Historia i współczesność – przyczynek do badań

The image of the Polish-Russian border and borderland.
History and modernity – a contribution to research

DOI: 10.34739/doc.2022.19.08

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest ukazanie ewolucji obszarów przygranicznych między Polską a obwodem kaliningradzkim w Federacji Rosyjskiej oraz wstępnej analizy społeczno-ekonomicznej pogranicza polsko-rosyjskiego w latach 1945-2022, która posłuży do dalszych dociekań naukowych. Granica ta na początku swojego funkcjonowania stanowiła zamknięty, a nawet wręcz wrogi obszar. Rozpad Związku Radzieckiego pozwolił na nawiązywanie i rozwijanie wzajemnych relacji. Ich apogeum stanowiło wprowadzenie w 2012 r. zasad małego ruchu granicznego. Pandemia, a później wojna w Ukrainie zmieniły granicę w trudną do przekroczenia barierę. To dla powiatów przygranicznych spore wyzwanie. Od początku przemian ustrojowych znajdują się w krajowej czołówce stopy bezrobocia, a granica przez dwadzieścia lat była motorem rozwoju społeczno-gospodarczego. Była też nieformalnym, ale największym zakładem pracy mieszkańców pogranicza. Zupełne zamknięcie granicy pokazało, jak jej otwartość była ważna dla mieszkańców polskiego i rosyjskiego pogranicza.

Słowa kluczowe: pogranicze, granica, granica polsko-rosyjska, mały ruch graniczny, bezpieczeństwo, gospodarka, media, polityka, gminy pogranicza, uchodźcy, geopolityka

Abstract: The purpose of this article is to show the evolution of border areas between Poland and the Kaliningrad District and the initial socio-economic analysis of the Polish-Russian border in 1945-2022, which will be used for further scientific research. The Polish-Russian border at the beginning of its functioning was closed or even a hostile area. The breakup of the Soviet Union allowed to establish and develop mutual relations. Their apogee was the introduction of the principles of small border traffic in 2012. The pandemic and later the war in Ukraine changed the border into a barrier that is difficult to cross. This is a big challenge for border poviats. From the beginning of political changes, they have

been at the national level of the unemployment rate, and the border has been the driving force of socio-economic development for twenty years. It was also an informal, but the largest workplace of the borderland residents. The complete closure of the border showed how important its openness was for the inhabitants of the Polish and Russian borderland.

Keywords: borderland, border, Polish-Russian border, small border movement, security, economy, media, politics, border municipalities, refugees, geopolitics

Wstęp

Problem kształtowania się i funkcjonowania granicy polsko-rosyjskiej nie jest tematem nowym w historiografii. Przeciwnie, poszczególne kwestie czy też grupy zagadnień stały się już obiektem zainteresowania badaczy. Polska literatura przedmiotu jest dość obszerna. Zaskakuje jednak brak rosyjskich publikacji. Autor dokonał kwerendy literatury rosyjskiej, konsultował się z historykami z Kaliningradu i znalazł tylko dwa artykuły na stronie administracji miasta Kaliningrad, które są tłumaczeniem polskich publikacji¹. Najistotniejszymi źródłami są oprócz publikacji naukowych przekazy medialne. Autor korzystał też z własnych doświadczeń².

Za pogranicze polsko-rosyjskie należy uznać: po stronie rosyjskiej całe terytorium obwodu kaliningradzkiego FR, zaś po polskiej powiaty bezpośrednio położone przy granicy. Co przemawia za takim podziałem? W obwodzie kaliningradzkim, mimo tego, że stolica obwodu wyróżnia się stopniem rozwoju społeczno-gospodarczego, to pozostaje bardzo powiązana z pozostałą częścią regionu. Polskie powiaty, które bezpośrednio graniczą z obwodem,

¹ Oficjalna strona Administracji Miasta Kaliningrad https://u/city/history/almanac/a3_16.php (data dostępu: 30. 06. 2022).

² Autor niniejszej pracy od 18 lat pracuje w lokalnych i regionalnych mediach na pograniczu polsko-rosyjskim. Zna lokalne, regionalne oraz piszące o pograniczu media centralne po obu stronach granicy. Zajmował się tematyką obwodu kaliningradzkiego w „Gazecie Olsztyńskiej”, był redaktorem naczelnym tygodnika „Goniec Bartoszycki” oraz miesięcznika „Po Sąsiedzku/По-соседски” (specjalizuje się w tematyce obwodu kaliningradzkiego). Przez dwa lata był koordynatorem kaliningradzkiego biura Warmińsko-Mazurskiej Strefy Ekonomicznej. Odbił staż naukowy w Rosyjsko-Polskim Centrum Kultury i Edukacji w Polesku w Rosji. Był członkiem interdyscyplinarnego międzynarodowego zespołu badawczego pn.: „Administracja publiczna a bezpieczeństwo społeczności lokalnej”. Partnerzy projektu: Wyższa Szkoła Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie, Uniwersytet w Sankt Petersburgu, Filia w Kaliningradzie – Polesku – (Centrum Współpracy Polsko-Rosyjskiej przy Uniwersytecie w Sankt-Petersburgu – Filia w Kaliningradzie – Polesku).

mimo okresowych korzyści związanych z przygranicznym położeniem, przez większość analizowanego okresu borykają się ze wspólnymi problemami i opóźnieniem rozwojowym, odróżniającymi je od powiatów województwa warmińsko-mazurskiego i pomorskiego niegraniczących z Rosją. Wytyczona od linii granicy okaleczyła obszar społeczno-polityczno-gospodarczy, który przecięła. Pozbawiła naturalnych linii komunikacyjnych, przecinała na pół miejscowości. Spowodowała, że ten teren stał się jednym z najbiedniejszych regionów Unii Europejskiej. Dodatkowo na jego sytuację ogromny wpływ ma sytuacja geopolityczna. To wielka polityka, a nie potrzeby mieszkańców, kształtowała relacje transgraniczne, a co za tym idzie rozwój społeczno-gospodarczy opisywanego regionu.

Syntetyzując, należy stwierdzić, że do 1956 roku omawiana granica była szczelnym murem. Następnie, do 1989 roku, dostępna była tylko dla wybranych kategorii osób związanych z aparatem władzy. Wówczas wielu polskich mieszkańców polskiego pogranicza nawet nie zdawało sobie sprawy, że 50 kilometrów za granicą istnieje ponadpółmilionowe miasto, a na granicę spoglądano z niepokojem. Upadek Związku Radzieckiego przyczynił się do niespotykanego wcześniej otwarcia granicy. W latach 1990-2002 nastąpił prawdziwy renesans relacji transgranicznych. Obwód kaliningradzki zaczął być ciekawostką, a następnie zauważono możliwości, jakie dawała granica. Był to okres budowania przygranicznego kapitału gospodarczego. Początkowy, w dużej mierze nielegalny handel przybierał coraz bardziej cywilizowane formy prowadzenia działalności gospodarczej. Wtedy przedsiębiorcze jednostki stworzyły firmy, z których wiele legalnie funkcjonuje do dziś.

W 2002 roku wprowadzono obowiązek wizowy. Wówczas prezydent Rosji Władimir Putin stwierdził, że to gorsza rzecz niż powrót do czasów zimnej wojny. Ponadto stwierdził, że kwestia ta musi zostać rozwiązana przed rozszerzeniem Unii Europejskiej³. Utrudniło to legalny obrót handlowy. Kontakty gospodarcze sprowadzały się głównie do nielegalnego handlu wyrobami akcyzowymi i paliwem. Wtedy też utarło się przekonanie, że za granicę jeżdżą tylko przemytnicy. Ta opinia pokutuje do dziś. Umowa

³ *Putin znowu porusza sprawę wiz dla Obwodu Kaliningradzkiego*, https://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-putin-znowu-porusza-sprawe-wiz-dla-obwodu-kaliningradzkiego_nId,155218#crp_state=1 (data dostępu: 30.06.2022).

o małym ruchu granicznym (MRG) miała zmienić charakter granicy polsko-rosyjskiej. Jednak Polacy w większości pozostali konsumentami taniego rosyjskiego paliwa i wyrobów tytoniowych. Rosjanie szturmem ruszyli na zakupy w szybko powstających sklepach wielkopowierzchniowych. Chętnie korzystali też z usług gastronomicznych i hotelowych. W 2020 roku nastąpiło zupełne zamknięcie granicy, najpierw z powodu pandemii COVID-19, a później inwazji Rosji na Ukrainę. Te wyżej wymienione czynniki wpłynęły na rozwój badanego obszaru.

Z informacji, które autor otrzymuje od znajomych z obwodu kaliningradzkiego, wynika, że stosunek mieszkańców rosyjskiej eksklawy do Polaków w dobie rosyjskiej inwazji na Ukrainę, mimo eskalacji propagandy w mediach rządowych, nie uległ radykalnemu pogorszeniu. Nadal spora grupa mieszkańców obwodu kaliningradzkiego śledzi polskie media oraz utrzymuje kontakt ze znajomymi z Polski (głównie za pośrednictwem aplikacji Telegram). Jest też grupa Rosjan, która służbowo przyjeżdża do Polski. Ten artykuł może być przyczynkiem do szerszych badań pogranicza polsko-rosyjskiego i nastrojów społecznych po obu stronach granicy, kształtowanych głównie przez media. Ich realizacja może ukazać wzajemne relacje w wielu aspektach dociekań naukowych.

Powstanie granicy

Przed wybuchem II wojny światowej aktualne terytorium obwodu kaliningradzkiego leżało w Prusach Wschodnich III Rzeszy. Na mocy ustaleń Wielkiej Trójki Niemcy po przegranej II wojnie światowej straciły wszystkie tereny położone na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej. W polskiej myśli politycznej nie brakowało głosów, że całe Prusy Wschodnie powinny znaleźć się w granicach Polski. Jednak ich strategiczne położenie spowodowało, że stało się inaczej. Już 16 grudnia 1941 roku Józef Stalin podczas spotkania z Robertem Anthonym Edenem, ministrem spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii, wyraził opinię, że Prusy Wschodnie powinny być włączone do ZSRR⁴. Eden oświadczył, że ostateczną decyzję podej-

⁴ E. Wojnowski, *Granica polsko-kaliningradzka 1944-1997*, [w:] *Pogranicze z Niemcami a inne pogranicza Polski*, red. Z. Kurcz, Wrocław 1999, s. 247-271.

mie w tej sprawie Winston Churchill⁵. Do tej sprawy powrócono na spotkaniu Stalina, Churchilla i Roosvelta w Teheranie. Przyjęto wówczas żądanie Stalina o konieczności posiadania przez ZSRR portów na Morzu Bałtyckim. Przywódca radziecki argumentował, że porty w Królewcu i Kłajpedzie są Krajowi Rad niezbędne, ponieważ zimą nie zamarzają. Spotkało się to z aprobatą przedstawicieli USA i Wielkiej Brytanii. Churchill i Roosevelt przyznali, że północną część Prus Wschodnich należy traktować jako moralną rekompensatę dla ZSRR ze strony Niemiec za straty wywołane agresją Niemiec⁶. Wstępny przebieg granicy polsko-radzieckiej został przyjęty na konferencji w Teheranie. 20 grudnia 1943 roku Eden przekazał tę informację Stanisławowi Mikołajczykowi. Jednak przedstawiciel polskiego rządu nie zaakceptował takiego rozstrzygnięcia. Następnie, 16 lutego 1944 roku, w Londynie W. Churchill i A. Eden spotkali się ze strona polską, która stała na stanowisku, że Królewiec powinien być polski. Brytyjczycy uznali takie postawienie sprawy za niemożliwe do realizacji. Premier Wielkiej Brytanii dał Polakom 48 godzin na zaakceptowanie propozycji Stalina. Mikołajczyk uznał, że dalsze przeciwstawianie się decyzjom teherańskim nie ma sensu, tym bardziej że Churchill zagroził, iż w przypadku braku akceptacji rząd brytyjski nie będzie bronił niepodległości Polski⁷.

Dalej wydarzenia potoczyły się według scenariusza radzieckiego. 27 lipca 1944 roku wyznaczono przebieg linii granicznej między Polską a ZSRR: „od punktu zbiegu granic Litewskiej SRR, Rzeczypospolitej Polskiej i Prus Wschodnich w zachodnim kierunku – na północ od linii Gołdap-Braunsberg do wybrzeża Zatoki Gdańskiej”⁸. Jak się później okazało, te uzgodnienia miały charakter wstępny i tymczasowy⁹. Podczas ostatniego spotkania Wielkiej Trójki 17 lipca 1945 roku w Poczdamie podjęto decyzję

⁵ W. Kotowicz, *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej na tle bilateralnych stosunków polsko-rosyjskich*, [w:] *Polska a Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej*, red. A. Żukowski, Toruń 2008, s. 135-158.

⁶ W. Kotowicz, *Życie polityczne Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2012.

⁷ P. Eberhardt, *Polska granica wschodnia 1939-1945*, Warszawa 1993.

⁸ Idem, *Obwód Kaliningradzki wczoraj, dziś, jutro*, „Przegląd Wschodni” 1994, t. III, z. 4, s. 696.

⁹ T. Palmowski, *Kaliningrad – szansa czy zagrożenie dla Europy Bałtyckiej? Monografia społeczno-gospodarcza*, Gdańsk-Pelplin 2013.

o likwidacji Prus Wschodnich. Dzięki tym ustaleniom ZSRR otrzymał północną część Prus Wschodnich wraz z miastem Królewiec¹⁰. Ustalono, że Polska i ZSRR wyznaczą tymczasowy przebieg granicy, który zostanie przyjęty na następnej konferencji pokojowej¹¹. Połowa sierpnia 1945 roku była ważnym momentem dotyczącym zaangażowania strony polskiej w przebieg rozmów o północnej lądowej granicy RP. W Moskwie zorganizowano konferencję, której efektem było podpisanie umowy o przebiegu granicy polsko-radzieckiej. Polacy dobrze przygotowali się do rozmów. Do stolicy ZSRR pojechali eksperci, zdeterminowani by bronić polskich interesów narodowych. W skład delegacji rządowej weszli: Bolesław Bierut, Edward Osóbka-Morawski, Stanisław Mikołajczyk, Hilary Minc. Wspierali ich eksperci, m.in. Stanisław Leszczycki oraz Andrzej Bolewski¹². Strona polska postulowała o:

- włączenie Kanału Mazurskiego do systemu sieci wodnej Polski,
- zapewnienie swobodnej żeglugi przez Cieśninę Pilawską statków polskich i obcych wpływających do portu w Elblągu,
- przekazanie dwóch węzłów kolejowych: Iławka Pruska (obecnie Bagrationowsk) i Gierdawy (obecnie Żelaznodo-żońnyj),
- weryfikację przebiegu granicy¹³.

Żądania strony polskiej zostały przez przedstawicieli ZSRR rozpatrzone negatywnie, a 16 sierpnia 1945 roku podpisano umowę o przebiegu granicy¹⁴. Została ona ratyfikowana 4 lutego 1946 roku. Jednakże proces delimitacji granicy polsko-radzieckiej trwał aż do 1958 roku¹⁵. Mimo podpisanej i ratyfikowanej umowy strona polska stała na przegranej pozycji w zakresie pełnego wykonania jej zapisów. Nie została powołana komisja demarkacyjna, co skutkowało ogromną samowolą strony radzieckiej. Na przykład w powiecie bartoszyckim rosyjskie władze wojskowe nakazały 14 września 1945 roku opuszczenie miejscowości Schönbruch

¹⁰ W. Kotowicz, *Życie polityczne...*

¹¹ T. Palmowski, *Kaliningrad – szansa...*

¹² P. Eberhardt, *Polska granica...*, s. 200.

¹³ W. Kotowicz, *Życie polityczne...*

¹⁴ J. Wendt, *Ustalenie granicy polsko-rosyjskiej*, [w:] *Pogranicze polsko-rosyjskie. Problemy współpracy transgranicznej z Obwodem Kaliningradzkim*, red. T. Palmowski, Gdynia-Pelplin 2007, s. 212-216.

¹⁵ E. Wojnowski, *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej – od obszaru zamkniętego ku regionowi współpracy (1946-2006)*, Olsztyn 2006, s. 19.

(Szczurkowo) i Klingenberg (Ostre Bardo) i przejęły główne połączenia drogowe i kolejowe, od których uzależniona była komunikacja terenów przygranicznych pozostawionych Polsce¹⁶. Pusty, pozbawiony torów i infrastruktury kolejowej nasyp kolejowy linii Bartenstein (obecnie Bartoszyce) – Friedland (obecnie Prawdińsk, obwód kaliningradzki) jest jedną z konsekwencji tych wydarzeń.

To, że delimitacja granicy związana była z ogromną niepewnością, potwierdzają badania przeprowadzone przez Monikę Trojanowską-Strzęboszewską wśród mieszkańców powiatów Bartoszyckiego oraz braniewskiego: „Najstarsi mieszkańcy tych terenów dobrze pamiętają zamieszanie towarzyszące ciągłemu przesuwaniu się linii granicznej (...). Relacje te odnoszą się w szczególności do roku 1945, kiedy to polskie i radzieckie wojska przemieszczały się w kilkunastometrowym pasie w poprzek równoleżnika 54°25' ”. Zdaniem respondentów interesy wojskowe władz radzieckich totalnie zdominowały przebieg granicy¹⁷. Ostatnim dokumentem regulującym przebieg granicy polsko-radzieckiej była umowa dotycząca wytyczenia części przylegającej do Morza Bałtyckiego. Podpisana została 5 marca 1957 roku w Moskwie. Zaś 18 marca 1958 roku do umowy dołączono protokół rozdzielający wody terytorialne na Zatoce Gdańskiej.

Według klasyfikacji Anny Moraczewskiej granica polsko-radziecka w ramach funkcji demarkacyjnej stanowi przykład metafunkcji dezintegracyjnej. Wynika to z faktu, że:

- przebieg granicy ustanowiły podmioty zewnętrzne,
- nie uwzględniono propozycji strony polskiej w procesie zawierania umowy o przebiegu granicy,
- ustalenia podczas konferencji teherańskiej miały tajny charakter,
- przedstawiciele polskiej strony nie posiadali legitymacji społecznej,
- nowo wytyczona granica rozdzieliła zintegrowaną przestrzeń,

¹⁶ Idem, *Granica polsko...*

¹⁷ M. Trojanowska-Strzęboszewska, *Granica z Obwodem Kaliningradzkim z perspektywy społeczności Braniewa i Bartoszyce*, [w:] *Trzy horyzonty czasowe. Granice na pograniczach: z badań społeczności lokalnych wschodniego pogranicza Polski*, red. H. Bojar, Warszawa 2005, s. 319-350.

- przebieg granicy nie spotkał się z akceptacją polskiego społeczeństwa¹⁸.

W analizowanym okresie bez wątpienia granica polsko-radziecka była barierą przestrzenną we wszystkich wymiarach. Wynikało to ze specyficznego charakteru obwodu kaliningradzkiego, który 29 czerwca 1946 roku został zaliczony do kategorii „zakazanej strefy granicznej”¹⁹.

Od niebezpiecznej bariery do ograniczonego otwarcia

Ukształtowana ostatecznie granica polsko-radziecka w latach 50. XX wieku była barierą nie do pokonania. Nawet zbliżanie się do niej z polskiej strony było niebezpieczne²⁰. Przykładem tego jest przypadek ucznia gimnazjum w Braniewie, który w październiku 1948 roku wyszedł na grzybobranie w pobliże granicy. Wrócił... w 1957 roku z Donbasu, gdzie zdobył kwalifikacje górnika. Dodatkowo w owym okresie po polskiej stronie z rejonu granicy wysiedlono część ludności²¹. Zmiany w charakterze granicy zaobserwowano dopiero na początku lat 60. XX wieku, kiedy powstały dwa pierwsze kolejowe przejścia graniczne: w Braniewie i Skandawie. Odbywał się przez nie wyłącznie ruch towarowy.

W drugiej połowie lat 70. XX wieku odnotowano około dwukrotne zwiększenie liczby osób przekraczających granicę w stosunku do okresu poprzedzającego. Impulsem do wzrostu intensywności kontaktów stało się utworzenie w polskiej części badanego obszaru nowych województw, w tym elbląskiego. Zrodziło to potrzebę nawiązania nowych kontaktów, głównie ze strony kaliningradczyków, co przejawiało się zwiększeniem ruchu granicznego do 5-6 tys. osób rocznie²². Do 1979 roku przekraczanie granicy było możliwe w Granicznych Punktach Kontrolnych w Bezledach koło Bartoszyca i Gronowie koło Braniewa. Później oba punkty kontrolne zyskały rangę przejść granicznych. Jednak ich zasięg był

¹⁸ A. Moraczewska, *Transformacja funkcji granic Polski*, Lublin 2008.

¹⁹ D. Studzińska, *Zmiana roli i charakteru granicy polsko-rosyjskiej a uwarunkowania rozwoju polskiej strefy przygranicznej*, Gdańsk 2021.

²⁰ E. Wojnowski, *Granica polsko...*

²¹ S. Kałuski, *Blizny historii. Geografia granic politycznych współczesnego świata*, Warszawa 2017.

²² R. Anisiewicz, *Polska – Obwód Kaliningradzki. Powiązania transgraniczne przed rokiem 1990*, Gdańsk-Pełplin 2012.

ograniczony, bowiem wskazano, iż są one dostępne wyłącznie dla delegacji polityczno-społecznych, kulturalnych, sportowych i innych z województw przygranicznych PRL i ZSRR. Pod koniec lat 80. XX wieku powołano dwa punkty uproszczonego przekraczania granicy (Gołdap-Gusiew, Barciany-Żelaznodorożnyj), jednakże ich wykorzystanie było bardzo ograniczone²³.

Rola i charakter granicy polsko-rosyjskiej zaczęły się zmieniać na przełomie lat 1989/1990. Nowa sytuacja geopolityczna w Europie ukształtowała się pod wpływem:

- zniesienia przez Radę Najwyższą ZSRR w październiku 1990 roku statusu zamkniętej strefy w stosunku do obwodu kaliningradzkiego,
- uzyskania podmiotowości politycznej przez RFSRR po wyborze na przewodniczącego Rady Najwyższej RFSRR Borysa Jelcyna w 1990 roku;
- odzyskania niepodległości i suwerenności przez Litwę, które ZSRR uznało za Republikę Litewską 6 września 1991 roku²⁴.

Rozpad Związku Radzieckiego spowodował, że omawiana granica stała się jedyną granicą lądową Polski z Rosją. W związku z tym nastąpiła konieczność stworzenia i podpisania nowej umowy granicznej²⁵. Zawarcie obustronnej umowy regulującej stosunki polsko-rosyjskie było najważniejszym celem polityki prowadzonej przez władze centralne Polski w stosunku do Rosji po rozpadzie ZSRR²⁶.

Pełna przenikalność granicy

Nową erę kontaktów polsko-kaliningradzkich rozpoczął traktat z 22 maja 1992 roku o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej

²³ Ibidem.

²⁴ M. Chelminiak, *Polska a zmiana geopolitycznego statusu Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej na przełomie lat 80 i 90. XX wieku*, [w:] *Polska a Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej*, red. A. Żukowski, Toruń 2008, s. 107-118.

²⁵ G. Balawajder, S.M. Grochalski, *Zmienność funkcji granicy między Polską a Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej jako funkcja stosunków między Polską a Federacją Rosyjską. Granica „liberalna”, granica rzeczywistości „rozdzielająca”, [w:] *Stosunki Polski z mocarstwami w drugiej dekadzie XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Łakomy, M. Stolarczyk, Katowice 2016, s. 217-228.*

²⁶ M. Łakomy, *Główne problemy w stosunkach polsko-rosyjskich na początku XXI wieku*, [w:] *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku*, red. M. Stolarczyk, Katowice 2011, s. 69-112.

współpracy, który Polska i nowo powstała Federacja Rosyjska podpisały w Moskwie. Artykuł drugi traktatu podkreśla, że strony uznają za nienaruszalną istniejącą między nimi granicę i nie mają żadnych roszczeń terytorialnych wobec siebie²⁷. Przy czym dalej obowiązywała umowa polsko-radziecka z 16 sierpnia 1945 roku²⁸. Od 1990 r. liczba podróźnych przekraczających granicę znacznie wzrastała. W 1990 r. przekroczyło ją około 83 tys. osób. Z kolei w 1991 roku liczba ta wzrosła do ponad 232 tys. Z każdym rokiem ruch na granicy polsko-rosyjskiej był coraz intensywniejszy. W 1997 roku osobowy ruch graniczny osiągnął rekordową wielkość powyżej 5 mln osób. W 1998 roku odnotowano znaczący spadek przekroczeń granicy polsko-kaliningradzkiej. W tym roku transgraniczny ruch osobowy zmniejszył się do poziomu nieco ponad 3 mln przekroczeń. Na spadek miał wpływ kryzys ekonomiczny w Rosji²⁹.

Największą jednak jakościową zmianą roli pogranicza polsko-rosyjskiego przyniosła stopniowa demilitaryzacja obwodu. Autor artykułu po raz pierwszy był w Kaliningradzie w lipcu 1991 roku, kiedy jeszcze istniał ZSRR. W przestrzeni publicznej zwracała uwagę ogromna liczba umundurowanych mężczyzn. W kolejnych latach wyraźnie się to zmniejszało. Poprawiała się przy tym jakość infrastruktury granicznej. Było to zgodnie z założeniami traktatu o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy z 1992 roku. Powstawały nowe przejścia graniczne, a istniejące były rozbudowywane. Od 1993 roku przejście graniczne w Bezledach ma status przejścia międzynarodowego, a od 1996 roku funkcjonuje całodobowo³⁰. Z kolei w 1995 roku utworzono graniczne przejście morskie w Elblągu³¹. W tym samym roku otwarto przejście drogowe w Gołdapi, które posiadało status przejścia polsko-rosyjskiego i dostępne

²⁷ *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Moskwie dnia 22 maja 1992 roku*, Dz.U. 1993, nr 61, poz. 291.

²⁸ A. Moraczewska, *Transformacja funkcji...*

²⁹ T. Komornicki, *Granice Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990 – 1996*, Warszawa 1999, s. 153-176.

³⁰ M. Czepczyński, M. Szmytkowska, *Rola granicy państwowej w rozwoju lokalnym. Opowieść o dwóch miastach: Lidzbark Warmiński i Bartoszyce*, [w:] *Granice. Obszary przygraniczne. Euroregiony*, red. J. Runge, Katowice 2003, s. 242-248.

³¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 września 1995 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustalenia morskich i stałych lotniczych przejść granicznych, Dz.U. 1995, nr 114, poz. 548.

było dla przekraczających w godzinach 7.00-19.00³². Rok później uruchomiono kolejowe przejście graniczne w Braniewie³³. W styczniu 2002 roku dla międzynarodowego ruchu otwarte zostało przejście graniczne Gołdap-Gusiew. W tym roku rozszerzono również jego status, umożliwiając ruch samochodów ciężarowych o dopuszczalnej masie całkowitej do 7,5 tony. Przejście graniczne w Gołdapi było jedynym punktem na całej granicy polsko-rosyjskiej dostępnym dla ruchu rowerowego³⁴.

W tym okresie ruch osobowy na pograniczu odbywał się na podstawie umowy o podróżach bezwizowych z 1979 roku³⁵. W praktyce wyglądało to tak, że osoby przekraczające granicę nabywały tzw. voucher o wartości około 2 dolarów amerykańskich³⁶. Voucher poświadczający wykupienie świadczeń turystycznych mogła wystawić nawet drobna prywatna firma. W efekcie dokument taki był ogólnodostępny i nie posiadał żadnego pokrycia w świadczonych usługach turystycznych. Tym samym granica stała się *de facto* w pełni przenikalna dla obywateli Polski oraz wszystkich państw będących spadkobiercami Związku Radzieckiego³⁷.

Zewnętrzna granica Unii Europejskiej

Dnia 24 maja 2002 roku Polska wypowiedziała Rosji porozumienie o tzw. ruchu uproszczonym z 1985 roku. Pierwszego października 2003 roku weszła w życie umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o warunkach podróży obywateli Polski i Rosji, podpisana w Warszawie 18 września 2003 roku, która zastąpiła porozumienie o podróżach bezwizowych z 1979 roku. Nowa umowa wprowadziła obowiązek wizowy w ruchu osobowym, powodując spadek aktywności

³² H. Łach, *Polsko-rosyjska granica państwowa w drodze do Schengen*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2011, nr 3, s. 97-122.

³³ P. Gołębiowski, K. Krassowska, A. Strzezińska, J. Śpiewak, *Granica i przejście graniczne w perspektywie aktorów lokalnych*, [w:] *Spoleczność na granicy*, red. W. Łukowski, H. Bojar, B. Jałowicki, Warszawa 2009, s. 137-164.

³⁴ H. Łach, *Polsko-rosyjska...*

³⁵ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich o wzajemnych podróżach bezwizowych obywateli obu państw, podpisana w Warszawie 13 grudnia 1979 roku, Dz.U. 1980, nr 13, poz. 41.

³⁶ T. Komornicki, *Granice Polski...*, s. 59.

³⁷ Idem, *Zmiany w ruchu przez polską granicę wschodnią w roku 2014 na tle sytuacji geopolitycznej*, „Prace i Studia Geograficzne” 2016, nr 1, s. 103-119.

transgranicznej³⁸. Nowe przepisy miały być pierwszym krokiem do przystosowania granicy polsko-rosyjskiej do funkcjonowania zewnętrznych granic Unii Europejskiej³⁹. Tym razem bariera formalno-prawna była powodem coraz mniejszej przepustowości granicy w wymiarze gospodarczym, kulturalnym i politycznym. 1 maja 2004 roku granica polsko-kaliningradzka stała się zewnętrzną granicą Unii Europejskiej. Dlatego podlega regulacjom prawnym i politycznym nie tylko na poziomie krajowym, ale również lub przede wszystkim unijnym. Mimo tego ruch na granicy nie zamarł. Mieszkańcy obwodu kaliningradzkiego w konsulatach państw UE bez większych problemów uzyskiwali wizy uprawniające do wjazdu do strefy Schengen. Na polskim pograniczu powstawały wyspecjalizowane firmy, które pośredniczyły w uzyskiwaniu rosyjskich wiz. Pobierały za to odpowiednią marżę (około 50%). Zainteresowani uzyskiwali wizy, jako partnerzy firm z obwodu kaliningradzkiego, mimo tego, że nie mieli z nimi jakiegokolwiek kontaktu, a zajmowali się głównie nieformalnym handlem papierosami i paliwem. Był to proceder powszechnie znany, jednak żadna ze służb granicznych nie robiła z tego powodu problemów.

Wprowadzone 27 lipca 2012 roku zasady małego ruchu granicznego (MRG) spowodowały ponowne zwiększenie kontaktów po obu stronach granicy polsko-rosyjskiej. Kluczowe było zniesienie obowiązku wizowego dla mieszkańców pogranicza objętych porozumieniem. Czteroletni okres funkcjonowania małego ruchu granicznego ożywił graniczny ruch osobowy oraz dał mieszkańcom nadzieję na możliwość godnego życia. Zwiększona aktywność transgraniczna zaowocowała rozwojem gospodarczym terenów objętych małym ruchem granicznym. Badania ankietowe przeprowadzone przez Dominikę Studzińską na dwóch przejściach granicznych: Gołdap – Gusiew oraz Grzechotki – Mamonowo II oraz terenie Bartoszyce, Giżycka, Węgorzewa oraz Gołdapi pokazały, że zdecydowana większość respondentów (56,8%) zauważyła rozwój przedsiębiorczości po wejściu w życie małego ruchu granicznego. Respondenci zwrócili uwagę, że w celu przyciągnięcia Rosjan rozszerzono asortyment oferowanych produktów, część sklepów zaczęła sprzedawać produkty luksusowe, wydłużono czas otwarcia

³⁸ A. Moraczewska, *Transformacja funkcji...*

³⁹ G. Baławajder, S. M. Grochański, *Zmienność funkcji...*, s. 217-228.

sklepów i zaopatrzone większość obiektów w dwujęzyczne szyldy. Klimat współpracy transgranicznej sprzyjał rozwojowi gospodarstwu pogranicza. Na terenie objętym MRG powstawały galerie handlowe i sklepy wielkopowierzchniowe, rozwijała się branża usług, rozwijała się branża owocowo-warzywna. W Olsztynie otwarto Galerię Warmińską. Jej właściciele nie kryli, że liczą na to, że Rosjanie z obwodu kaliningradzkiego będą tłumnie robić tam zakupy. Wyrazem tego była mocna obecność na rynku reklamowym w obwodzie kaliningradzkim. Między innymi na targach turystycznych Jantur, które są największymi tego typu targami w Kaliningradzie. Na stoisku przygotowanym przez miasto Olsztyn Michał Tur, dyrektor Galerii Warmińskiej, stwierdził wówczas: „promowaliśmy się tam jako jedna z najważniejszych atrakcji miasta”. Obok Olsztyna na Janturze prezentowało się 250 wystawców z Rosji, Litwy i Białorusi. Stoiska polskie, których na targach Jantur było w sumie 50, cieszyły się największym zainteresowaniem, ponieważ Rosjanie znają Polskę, cenią sobie wysoką jakość polskich produktów i ich atrakcyjne ceny. Rosjanie lubią także spędzać w Polsce wolny czas, odpoczywać i korzystać z atrakcji turystycznych. Nie była to pierwsza akcja promocyjna Galerii Warmińskiej w Kaliningradzie, która regularnie reklamowała się na rosyjskich portalach internetowych i w mediach⁴⁰.

W tym czasie w soboty w IKEI pod Gdańskiem zewsząd słyhać było język rosyjski, a przy drogach szybkiego ruchu ustawiano billboardy z hasłami pisanymi cyrylicą. W Braniewie i Bartoszycach na Rosjanki czekały manikiurzystki i fryzjerki, a na ich mężów – mechanicy samochodowi. Swój czas prosperity mieli dentyści, masażyści i właściciele ośrodków SPA. Rosyjski klient spragniony był polskiego, czyli zachodniego standardu, i było go stać, żeby za ów standard zapłacić⁴¹. Tylko w 2013 r. polsko-rosyjską granicę przekroczyło 6 mln osób. W porównaniu do 2012 r. był to wzrost o 50%. W 2013 r. Rosjanie wydali w Polsce co

⁴⁰ *Galeria Warmińska na targach Jantur w Kaliningradzie*, www.galeria-warminska.pl/pl/aktualnosci/galeria-warminska-na-targach-jantur-w-kaliningradzie (data dostępu: 30.06.2022).

⁴¹ T. Słonczyński, *W cieniu Ściany. Miejscowi uważają, że jak zostanie wystrzelona rakietą, to polecą na większe miasta, a ominię nasze miejscowości*, tvn24.pl/premium/granica-polski-z-obwodem-kaliningradzkim-gospodarcza-zapasc-bezrobocie-wyludniajace-sie-miejscowosci-5776318 (data dostępu: 30.06.2022).

najmniej 238 mln zł⁴². W 2014 r. przez wszystkie przejścia drogowe na polsko-rosyjskiej granicy przejechało 6,5 mln podróżnych, w tym 3,2 mln Polaków i 3,3 mln cudzoziemców, głównie Rosjan⁴³. Od 2015 r. liczba osób przekraczających granicę polsko-rosyjską zaczęła spadać. Wpłynęła na to niestabilna sytuacja polityczna w Europie po aneksji Krymu przez Rosję. Wzbudziła ona bowiem obawy o własne bezpieczeństwo wśród przekraczających. Zmniejszenie odpraw granicznych na granicy polsko-rosyjskiej w 2015 roku nie było długotrwałe i zakończyło się tylko 7,1% spadkiem przekroczeń granicy w stosunku do roku 2014⁴⁴. Niewątpliwie funkcjonowanie MRG wpłynęło pozytywnie na rozwój regionu⁴⁵.

Mały ruch graniczny z Federacją Rosyjską rząd polski zawiesił 4 lipca 2016 roku. Powodem tej decyzji była organizacja szczytu NATO w Warszawie oraz Światowych Dni Młodzieży i wizyty papieża Franciszka w Polsce. Po tym jednak małego ruchu granicznego już nie przywrócono. Rosjanie coraz rzadziej przekraczali granicę, strona rządowa przekonywała, że zawieszenie małego ruchu granicznego korzystnie wpływa na budżet państwa. Wiceszef MSWiA Jakub Skiba powiedział na konferencji prasowej, że „z twardych danych” GUS, Służby Celnej i Straży Granicznej wynika, że Polacy – w przeciwieństwie do Rosjan robiących zakupy w Polsce – kupowali w obwodzie kaliningradzkim głównie towary akcyzowe. Jak dodał, było to ok. 91% wszystkich zakupów Polaków w obwodzie kaliningradzkim. Rosjanie, którzy odwiedzili Polskę w ramach MRG, kupowali głównie towary nieakcyzowane – 80% wydatków, a także korzystali z usług – 18%. „Z tego tytułu, że Polacy kupowali w obwodzie kaliningradzkim te towary, do budżetu

⁴² E. Karendys, *Znacznie mniej Rosjan przyjeżdża do Polski. Zakupy mniej opłacalne*, trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,17393750,znacznie-mniej-rosjan-przyjezdza-do-polski-zakupy-mniej-oplaczalne.html?_ga=2.117672906.2107334009.1666647717-1555101004.1666647716 (data dostępu: 30.06.2022).

⁴³ *Zmodernizowane przejście graniczne w Bezedach już otwarte*, <https://mojafirma.infor.pl/moto/logistyka/transport/705276,Zmodernizowane-przejscie-graniczne-w-Bezledach-juz-otwarte.html> (data dostępu: 30.06.2022).

⁴⁴ D. Studzińska, *Zmiana roli...*

⁴⁵ A. Bobryk, *Security policy and regional development. The impact of local border traffic on the economy of the Polish-Russian border area*, „Regional Science Policy & Practice” 2020, vol. 12, issue 5, s. 833–845; I.M. Batyk, J. Rakowska, *Consumer behavior of inhabitants of Kaliningrad district in the Polish-Russian local border traffic zone*, „Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia” 2021, nr 4, s. 5-13.

państwa nie wpłynęło aż 74 mln zł w I kwartale 2016 r.” – powiedział „Gazecie Wyborczej” Skiba⁴⁶.

Takie działania rządu spowodowały, że na pograniczu powstał Komitet Przywrócenia Małego Ruchu Granicznego. Jego założycielami byli lokalni działacze Platformy Obywatelskiej. Podkreślali jednak, że działania są apolityczne, a komitet chce współpracować ze wszystkimi opcjami politycznymi po to, by przywrócić MRG z obwodem kaliningradzkim. Działania te popierał były marszałek i wicemarszałek województwa warmińsko-mazurskiego Jacek Protas, obecnie poseł. Obawy Komitetu Przywrócenia Małego Ruchu Granicznego nie do końca się sprawdziły. Zawieszenie MRG nie zmniejszyło istotnie liczby Rosjan przyjeżdżających do Polski. W styczniu 2018 r. Główny Urząd Statystyczny podał dane dotyczące osobowego ruchu na granicy z Ukrainą, Białorusią i Rosją. Okazało się, że w grudniu 2017 r. do Polski przyjechało o 4,8% więcej Rosjan niż w tym samym miesiącu w 2016 roku. Jednak o 17% spadła liczba Polaków wyjeżdżających do Rosji przez polsko-rosyjskie przejścia graniczne⁴⁷. W 2018 roku na granicy polsko-rosyjskiej zostało odprawionych ponad 3,5 mln podróżnych, z czego prawie 1,3 mln stanowili Polacy, a 2,2 mln cudzoziemcy, głównie Rosjanie⁴⁸. Na podobnym poziomie utrzymywał się ruch graniczny w 2019 roku⁴⁹.

Jednak ani aneksja Krymu i coraz bardziej napięte relacje na linii Warszawa-Moskwa nie doprowadziły do zamknięcia granicy. Stało się to za sprawą pandemii COVID-19, 15 marca 2020 roku do odwołania został zawieszony ruch turystyczny na drogowych przejściach z obwodem kaliningradzkim. Zostały tylko

⁴⁶ *Zawieszenie małego ruchu granicznego z Rosją korzystne dla Polski?*, <https://forsal.pl/artykuly/969766,zawieszenie-malego-ruchu-granicznego-z-rosja-korzystne-dla-polski.html> (dat dostępu: 22.07.2022).

⁴⁷ *Osobowy ruch graniczny z Ukrainą, Białorusią i Rosją - grudzień 2017 r.*, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/osobowy-ruch-graniczny-z-ukraina-bialorusia-i-rosja-grudzien-2017-r-7,40.html#S.embed_link-K.C-B.1-L.1.zw (data dostępu: 24.07.2022).

⁴⁸ *Ruch graniczny oraz wydatki cudzoziemców w Polsce i Polaków za granicą w 2018 roku*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/handel/ruch-graniczny-oraz-wydatki-cudzoziemcow-w-polsce-i-polakow-za-granica-w-2018-roku,15,5.html> (data dostępu: 29.07.2022).

⁴⁹ *Ruch graniczny oraz wydatki cudzoziemców w Polsce i Polaków za granicą w 2019 roku*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/handel/ruch-graniczny-oraz-wydatki-cudzoziemcow-w-polsce-i-polakow-za-granica-w-2019-roku,15,6.html> (data dostępu: 29.07.2022).

czynne: Bezledy – Bagriatonowsk i Grzechotki – Mamonowo II, jednak wszystko z zachowaniem reżimu sanitarnego. Na przejściach granicznych zrobiło się pusto. Był to na początku widok niecodzienny. Przez ostatnie 30 lat przewijało się przez te miejsca nawet kilka tysięcy osób dziennie. Jeszcze 6 stycznia 2020 roku z przejścia granicznego Grzechotki – Mamonowo II skorzystało 5,5 tys. osób⁵⁰. Wojna w Ukrainie całkowicie zamroziła stosunki między obwodem kaliningradzkim a Polską. Rosjanie nie przyjeżdżają już na zakupy do naszego kraju, zniknęły reklamy w języku rosyjskim, a ruch na granicy niemal zupełnie zamarł. „Mieliśmy duży asortyment premium tylko dla Rosjan. Teraz to wszystko się skończyło” – mówił money.pl pan Mariusz, były pracownik sklepu meblarskiego w Bartoszycach⁵¹.

Nadchodzi kryzys migracyjny?

Wydawać by się mogło, że zamrożona pandemią i wojną w Ukrainie granica polsko-rosyjska przestanie być interesująca dla badaczy i dziennikarzy, jednak 30 września 2022 roku to stwierdzenie stało się nieaktualne. Wtedy to agencja TASS podała, że międzynarodowe lotnisko Kaliningrad-Chrabrowo, w związku z wprowadzeniem trybu „otwartego nieba”, rozpocznie negocjacje z liniami lotniczymi krajów przyjaznych Rosji, by zachęcić ich do lotów do najbardziej zachodniego regionu Rosji⁵². Z pozoru niewinna informacja wywołała zaniepokojenie wśród polskich badaczy i mediów. Wirtualna Polska przytacza wypowiedź Marka Budzisz, analityka firmy Strategy&Future, który uważa, że za tą decyzją kryje się „coś więcej”, że jest to „wstęp do większej rosyjskiej operacji”. „Lotnisko podpisało porozumienie z zaprzyjawnionymi krajami, takimi jak Turcja, Syria i oczywiście Białoruś. Na tej podstawie można wyciągnąć wniosek, iż być może będziemy mieć do czynienia z kolejną falą migracyjną. Organizowaną tym

⁵⁰ *Od dziś zawieszony lub ograniczony ruch na przejściach granicznych*, <https://olsztyn.tvp.pl/47126307/od-dzis-zawieszony-lub-ograniczony-ruch-na-przejsciach-granicznych> (data dostępu: 29.07.2022).

⁵¹ M. Krawiel, *Rosjanie już nie przyjeżdżają po zakupy. Granica z Kaliningradem zupełnie opustoszała*, <https://www.money.pl/gospodarka/rosjanie-juz-nie-przyjezdza-po-zakupy-granica-z-kaliningradem-zupelnie-opustoszala-6755671018297952a.html> (data dostępu: 29.07.2022).

⁵² *Аэропорт Калининграда обсудит с авиакомпаниями полеты по „открытому небу”*, <https://tass.ru/ekonomika/15923901> (data dostępu: 01.10.2022).

razem nie od strony Białorusi, ale od strony Kaliningradu”. Kryzys migracyjny w Polsce miałby odwrócić uwagę opinii publicznej od spraw związanych z pomocą Ukrainie. Granica Polski z obwodem kaliningradzkim liczy 210 km długości. Według Budziszsa jest łatwa do przejścia ze względu na lasy i rak przeszkód terenowych, takich jak rzeki graniczne⁵³.

Wnioski

Pogranicze polsko-rosyjskie od początku swojego istnienia znajduje się pod ogromnym wpływem procesów geopolitycznych. To głównie one, a nie potrzeby mieszkańców kształtowały i kształtują sytuację społeczno-gospodarczą. Rosjanie bez otwartej granicy nie mają perspektyw rozwoju w swojej eksklawie. Nie są w stanie obejść się bez polskiej oferty handlowej, komunikacyjnej oraz usługowej. Wprowadzana na siłę w 2014 roku substytucja importu (rosyjskie импортозамещение) nie przyniosła spodziewanych rezultatów. Polskie pogranicze to nadal jeden z najbiedniejszych regionów Europy. Duża dynamika zmian tu zachodzących to wyzwanie dla polityków oraz samorządowców. W 2019 roku powstało Stowarzyszenie Warmińsko-Mazurskich Gmin Pogranicza (tworzy je obecnie 11 gmin: Banie Mazurskie, Barciany, Bartoszyce (gmina wiejska), Braniewo (gmina wiejska), Budry, Dubeninki, Górowo Iławeckie, Lelkowo, Sępopol, Srokowo i Węgorzewo). W wyniku jego prac w 2021 roku został stworzony raport, który w następujący sposób opisuje sytuację społeczno-gospodarczą pogranicza: „Mamy (...) do czynienia z wciąż małą bazą podatkową oraz niskimi publicznymi wydatkami inwestycyjnymi. W tych warunkach trudno jest w sposób trwały zwiększać atrakcyjność osiedleńczą czy inwestycyjną tego obszaru, która jest dodatkowo ograniczona jego peryferyjnym położeniem, słabo rozwiniętą infrastrukturą techniczną i gospodarczą, a także reżimem regulacyjnym wynikającym z wymogów ochrony środowiska”⁵⁴.

⁵³ T. Molga, *Nowy kryzys na granicy? Decyzja Kaliningradu wygląda jak przygotowania*, <https://wiadomosci.wp.pl/polsce-grozi-nowy-kryzys-graniczny-decyzja-kaliningradu-wyglada-jak-przygotowania-do-tego-6824708514270144a> (data dostępu: 21.10.2022).

⁵⁴ *Raport diagnostyczny Portret partnerstwa. Stowarzyszenie Warmińsko-Mazurskich Gmin Pogranicza*, red. R. Matczak, Związek Miast Polskich, 2021, s. 30.

Europejskie pogranicze to zwykle obszar, gdzie istnieją warunki sprzyjające rozwojowi gospodarczemu, a co za tym idzie bezpieczeństwu ekonomicznemu mieszkańców. Granica z obwodem kaliningradzkim jest obecnie istotną barierą oddziałującą na różne dziedziny życia. Swoistym podsumowaniem obecnej sytuacji na pograniczu jest wpis jednej z użytkowniczek facebookowej grupy „Gorod K. (Kaliningrad i KO)”. Ukrainka Aleksandra Klim napisała: „Pewnego razu kaliningradzcy będą opowiadać swoim zdumionym wnukom o tym, jak jeździli na zakupy do Polski, a do restauracji na Litwę. Wnuki im nie uwierzą”⁵⁵.

Bibliografia / References

- Aëroport Kaliningrada obsudit s aviakompaniâmi polety po „otkrytomu nebu”*, <https://tass.ru/ekonomika/15923901>. [*Аэропорт Калининграда обсудит с авиакомпаниями полеты по „открытому небу”*, <https://tass.ru/ekonomika/15923901>] (data dostępu: 01.10.2022).
- Anisiewicz R., *Polska – Obwód Kaliningradzki. Powiązania transgraniczne przed rokiem 1990*, Gdańsk-Pelplin 2012.
- Balawajder G., Grochalski S.M., *Zmienność funkcji granicy między Polską a Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej jako funkcja stosunków między Polską a Federacją Rosyjską. Granica „liberalna”, granica rzeczywiście „rozdzielająca”, [w:] Stosunki Polski z mocarstwami w drugiej dekadzie XXI wieku*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Katowice 2016.
- Batyk I.M., Rakowska J., *Consumer behavior of inhabitants of Kaliningrad district in the Polish-Russian local border traffic zone*, „Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia” 2021, nr 4.
- Bobryk A., *Security policy and regional development. The impact of local border traffic on the economy of the Polish-Russian border area*, „Regional Science Policy & Practice” 2020, vol. 12, issue 5.
- Chełminiak M., *Polska a zmiana geopolitycznego statusu Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej na przełomie lat 80 i 90. XX wieku*, [w:] *Polska a Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej*, red. A. Żukowski, Toruń 2008.
- Eberhardt P., *Polska granica wschodnia 1939-1945*, Warszawa 1993.
- Eberhardt P., *Obwód Kaliningradzki wczoraj, dziś, jutro*, „Przegląd Wschodni” 1994, t. III.
- Galeria Warmińska na targach Jantur w Kaliningradzie*, www.galeria-warmińska.pl/pl/aktualnosci/galeria-warmińska-na-targach-jantur-w-kaliningradzie (data dostępu: 30.06.2022).

⁵⁵ <https://www.facebook.com/photo/?fbid=176803994896360&set=gm.1448689602302514&idiorvanity=1034529017051910> (data dostępu: 17.10.2022).

- Gołębiowski P., Krassowska K., Strzemińska A., Śpiewak J., *Granica i przejście graniczne w perspektywie aktorów lokalnych*, [w:] *Spoleczność na granicy*, red. W. Łukowski, H. Bojar, B. Jałowicki, Warszawa 2009.
- <https://www.facebook.com/photo/?fbid=176803994896360&set=gm.1448689602302514&id=1034529017051910> (data dostępu: 17.10.2022).
- Kałużski S., *Blizny historii. Geografia granic politycznych współczesnego świata*, Warszawa 2017.
- Karendys E., *Znacznie mniej Rosjan przyjeżdża do Polski. Zakupy mniej opłacalne*, trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,17393750,znaczenie-mniej-rosjan-przyjezdza-do-polski-zakupy-mniej-oplacalne.html?_ga=2.117672906.2107334009.1666647717-1555101004.1666647716 (data dostępu: 30.06.2022).
- Komitet Przywrócenia Małego Ruchu Granicznego zbiera podpisy pod petycją do premier*, www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/968070,komitet-przywrocenia-malego-ruchu-granicznego-chce-wystapic-do-szydlo-z-petycja.html.
- Komornicki T., *Granice Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990-1996*, Warszawa 1999.
- Komornicki T., *Zmiany w ruchu przez polską granicę wschodnią w roku 2014 na tle sytuacji geopolitycznej*, „Prace i Studia Geograficzne” 2016, nr 1.
- Kotowicz W., *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej na tle bilateralnych stosunków polsko-rosyjskich*, [w:] *Polska a Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej*, red. A. Żukowski, Toruń 2008.
- Kotowicz W., *Życie polityczne Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2012.
- Krawiel M., *Rosjanie już nie przyjeżdżają po zakupy. Granica z Kaliningradem zupełnie opustoszała*, <https://www.money.pl/gospo-darka/rosjanie-juz-nie-przyjezdza-po-zakupy-granica-z-kalinin-gradem-zupelnie-opustoszała-6755671018297952a.html> (data dostępu: 29.07.2022).
- Raport diagnostyczny. Portret partnerstwa. Stowarzyszenie Warmińsko-Mazurskich Gmin Pogranicza*, red. R. Matczak, Związek Miast Polskich, 2021.
- Molga T., *Nowy kryzys na granicy? Decyzja Kaliningradu wygląda jak przygotowania*, <https://wiadomosci.wp.pl/polsce-grozi-nowy-kryzys-graniczny-decyzja-kaliningradu-wyglada-jak-przygotowania-do-tego-6824708514270144a> (data dostępu: 30.06.2022).
- Moraczewska A., *Transformacja funkcji granic Polski*, Lublin 2008.
- Od dziś zawieszony lub ograniczony ruch na przejściach granicznych*, <https://olsztyn.tvp.pl/47126307/od-dzis-zawieszony-lub-ograniczony-ruch-na-przejsciach-granicznych> (data dostępu: 29.07.2022).
- Oficjalna strona Administracji Miasta Kaliningrad, https://u/city/history/almanac/a3_16.php (data dostępu: 30.06.2022).
- Osobowy ruch graniczny z Ukrainą, Białorusią i Rosją – grudzień 2017 r.*, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/osobowy-ruch-graniczny-z-ukraina-bialorusia-i-rosja-grudzien-2017-r-,7,40.html#S.embed_link-K.C-B.1-L.1.zw.

- Palmowski T., *Kaliningrad – szansa czy zagrożenie dla Europy Bałtyckiej? Monografia społeczno-gospodarcza*, Gdańsk–Pelplin 2013.
- Putin znowu porusza sprawę wiz dla Obwodu Kaliningradzkiego, https://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-putin-znowu-porusza-sprawe-wiz-dla-obwodu-kaliningradzkiego,nId,155218#crp_state=1 (data dostępu: 30.06.2022).
- Ruch graniczny oraz wydatki cudzoziemców w Polsce i Polaków za granicą w 2018 roku, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/handel/ruch-graniczny-oraz-wydatki-cudzoziemcow-w-polsce-i-polakow-za-granica-w-2018-roku,15,5.html> (data dostępu: 29.07.2022).
- Ruch graniczny oraz wydatki cudzoziemców w Polsce i Polaków za granicą w 2019 roku, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/handel/ruch-graniczny-oraz-wydatki-cudzoziemcow-w-polsce-i-polakow-za-granica-w-2019-roku,15,6.html> (data dostępu: 29.07.2022).
- Słonczyński T., *W cieniu Ściany. Miejscowi uważają, że jak zostanie wystrzelona rakieta, to poleci na większe miasta, a ominie nasze miejscowości*, [tvn24.pl/premium/granica-polski-z-obwodem-kaliningradzkim-gospodarcza-zapasc-bezrobocie-wyludniajace-sie-miejscowosci-5776318](https://www.tvn24.pl/premium/granica-polski-z-obwodem-kaliningradzkim-gospodarcza-zapasc-bezrobocie-wyludniajace-sie-miejscowosci-5776318) (data dostępu: 30.06.2022).
- Studzińska D., *Zmiana roli i charakteru granicy polsko-rosyjskiej a uwarunkowania rozwoju polskiej strefy przygranicznej*, Gdańsk 2021.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Moskwie 22 maja 1992 roku, Dz.U. 1993, nr 61, poz. 291.
- Trojanowska-Strzęboszewska M., *Granica z Obwodem Kaliningradzkim z perspektywy społeczności Braniewa i Bartoszyca [w:] Trzy horyzonty czasowe. Granice na pograniczach: z badań społeczności lokalnych wschodniego pogranicza Polski*, red. H. Bojar, Warszawa 2005.
- Wendt J., *Ustalenie granicy polsko-rosyjskiej, [w:] Pogranicze polsko-rosyjskie. Problemy współpracy transgranicznej z Obwodem Kaliningradzkim*, red. T. Palmowski, Gdynia–Pelplin 2007.
- Wojnowski E., *Granica polsko-kaliningradzka 1944-1997, [w:] Pogranicze z Niemcami a inne pogranicza Polski*, red. Z. Kurcz, Wrocław 1999.
- Wojnowski E., *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej – od obszaru zamkniętego ku regionowi współpracy (1946-2006)*, Olsztyn 2006.
- Zawieszenie małego ruchu granicznego z Rosją korzystne dla Polski?, <https://forsal.pl/artykuly/969766,zawieszenie-malego-ruchu-granicznego-z-rosja-korzystne-dla-polski.html> (data dostępu: 22.07.2022).
- Zmodernizowane przejście graniczne w Bezledach już otwarte, <https://mojafirma.infor.pl/moto/logistyka/transport/705276,Zmodernizowane-przejscie-graniczne-w-Bezledach-juz-otwarte.html> (data dostępu: 30.06.2022).